



ARCHIVUM ANATOLICUM (ArAn)	18/2	2024	289-302
----------------------------	------	------	---------

HİTİT KANUNLARINDA CEZA TADİLLERİ

Murat AYDIN*

Makale Bilgisi

Başvuru: 25 Ekim 2024

Kabul: 27 Kasım 2024

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Info

Received: Oct 25 2024

Accepted: Nov 27 2024

Öz

Hukuk, toplum hayatını düzenleyen, uyulması gereken kurallar bütünüdür. Hukukun işleminde devletin yaptırım gücü bulunmaktadır. Yaklaşık 600 yıl hüküm süren ve Anadolu'da ilk siyasi birliği sağlayarak merkezi yapıyı kuran Hitit Devleti, kendine özgü bir hukuk sistemi kurmuş ve geliştirmiştir. Boğazköy çivi yazılı arşivinde hukukla ilgili tabletlerin bulunması Hitit hukuku ile ilgili büyük bir kazanç olmuştur. Hitit kanunları, özel hukuk için bize bilgi vermekle kalmayıp Hitit toplumunun kanunları hakkında da bilgi vermektedir. Ayrıca diğer eski toplumlarınkine nazaran Hitit hukukunun mevkiini anlamaya yaramaktadır. Hitit toplumunun sosyal ve iktisadi durumunu yansıtan pek çok konu kanun metinlerinde ele alınmıştır. Hitit hukukunda, işlerliğini ve titizliğini sürdürdüğü ve zaman içerisinde bazı maddelerde suça verilen cezalarda değişikliğe gidilip yeni düzenlemeler yapıldığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hitit Devleti, Hitit Kanunları, Kanunlarda Değişen Maddeler, Suç, Ceza.

* Dr. muratsapinuva@gmail.com, ORC-ID 0000-0002-3409-520X

Penalty Amendments In Hittite Laws

Abstract

Law is a set of rules that regulate social life and must be followed. The state has the power to enforce the law. The Hittite State, which ruled for about 600 years and established the first political unity in Anatolia and established a central structure, established and developed a legal system unique to itself. The discovery of tablets related to law in the Boğazköy cuneiform archives has been a great gain for Hittite law. Hittite laws not only provide us with information about private law, but also about the laws of Hittite society. They also help us understand the position of Hittite law compared to that of other ancient societies. Many issues reflecting the social and economic status of Hittite society have been addressed in the law texts. It is understood that Hittite law continued to be functional and meticulous, and that over time, changes were made to the penalties given for some crimes and new regulations were made.

Keywords: *Hittite State, Hittite Laws Code, Amendments to the Laws, Crime, penalty.*

Giriş

Hukuk, toplumda kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devlet gücüyle kendisine uyulması, yaptırıma bağlanmış kurallar bütünüdür.¹ Hukukun uygulanmasında devletin gücü en önemli faktördür. Devleti ayakta tutan iki ana unsur hukuk ve ekonomidir. Yaklaşık 600 yıl hüküm süren ve Anadolu'da ilk siyasi birliği sağlayan Hitit Devleti, kendi hukuk sistemini kurmuş ve geliştirmiştir. İşlerliğini de titizlikle sürdürmüş olduğu kanun metinlerinin yanı sıra kanun hükmünde kararname olarak nitelendirebileceğimiz direktif metinlerinin varlığından anlaşılmaktadır.² Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi Hititlerde de hukuk anlayışında din kavramının yer aldığı da görülmektedir.

Boğazköy arşivinin bulunması, Hititler'in manevî kültürünün her sahasında olduğu gibi hukuk bakımından da ölçsüz bir kazanç olmuştur. Özel hukuk için bizim hemen hemen tek kaynağımız olan kanunlar, bu toplumun hukuk kanunları hakkında bilgi vermekle kalmıyor, aynı zamanda hukukun gelişmesinde Hititler'in oynadığı rolü ve diğer eski toplumlarınkine

¹ Ejder Yılmaz, *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, Ankara, (2016), 308 vd.

² Aygül Süel, "Hitit Kaynaklarında Direktif (Enstrüksiyon) Metinleri", Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 16, Ankara, (1990), 265-271.

nazaran Hitit hukukunun mevkiini belirlemeye yarıyor³. Kanunlar, binlerce diğer çivi yazılı belgeler ile birlikte 1906-1912 yılları arasındaki kazılarda meydana çıkarılmışlar ve çivi yazısı kopyası yapılarak yayımlanmışlardır⁴. Bu belgeler yaklaşık olarak MÖ 1650'ye tarihlenen Eski Hitit'e ait düzeltilmiş metin ve daha kısa olmak üzere yaklaşık olarak MÖ 1200'lere tarihlenen Yeni Hitit Dönemi düzeltilmiş metinlerinden⁵ oluştuğu düşünülmektedir.⁶ Hitit Kanunu, iki büyük tableten oluşmaktadır.⁷ Her biri yüzer maddeden oluşan kanun belgelerinin biri bireylerin hukukunu ve mülkiyetini koruyan, diğeri de, arazi edinme, tarım aletlerine sahip olmayla ilgili suçları kapsamakta, bir fiyat tarifesi içermekte ve cinsel suçlarla ilgili konuları kapsamaktadır.⁸ Hitit hukukunun, pratik oluşunun yanında esnek bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.⁹

Boğazköy'den ele geçen Hitit çivi yazılı tabletlerde Anadolu yaşam biçimlerinin çeşitliliği, Hitit yasa metinlerindeki gibi yansıtılmamıştır. Ancak, bu yasa metinlerinde, veraset, adopsiyon ve ticaret hukukundan ya pek az veya hiç bahsedilmemektedir.¹⁰ Buradan da anlaşılıyor ki, önceleri sözlü alışkanlık kuralları geçerliydi ve bu yüzden sözü edilen maddeler hala örf ve adet kurallarıyla düzenlenmiş olmalıydı.¹¹ Oysa bize ulaşan yasa maddeleri daha çok özel olay ve anlaşmazlıklarla, kralın adalet mahkemesi tarafından verilmiş hükümlere ilişkin kurallar derlemesinden oluşmaktadır.¹² Zaten, eskiçağın bütün yasaları daha çok özel nitelikteki sorunlar ve alışılmamış olayları konu edinmişlerdir.

Hangi Hitit kralı zamanında yazıldığı kesin olmayan bu yasaların, daha sonraki kral veya krallar tarafından bazı maddelerinin değiştirildiği görülmektedir. Kanun maddesindeki bu değişimin, ekseriyetle eskiye nazaran cezanın hafiflemesi yönünde olduğu görülmektedir. Kanunlarda, mağdur erkek veya kadın olsun, ceza hukuku konusunda suçlu, eşit muamele

³ Sedat Alp, "Hitit Kanunları Hakkında", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5 Sayı: 5, Ankara, (1947), 465.

⁴ Keilschrifttexte aus Boghazköi VI 2-26 (KBo).

⁵ Kanun metinlerinin bilgisi için bk. Hans Güstav Güterbock, "Further Notes on the Hittite Laws", *Journal of Cuneiform Studies*, (JCS), Vol. 16, No. 1. (1962), 21-23.

⁶ Harry A. Hoffner, "Hititler Anadolu'sunda Yasal ve Sosyal Kurumlar", (Çev.: Sevgül Çilingir), *Tarih Okulu*, Ocak-Nisan 2010, sayı: VI, 223-224.

⁷ Alp, Hitit Kanunları Hakkında, 467.

⁸ Ali Muzaffer Dinçol, "Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi", *Anadolu Araştırmaları (AnAr)* 12, (1990), 84.

⁹ Aygül Süel, "Hititlerde Suç ve Ceza" Ömer Çapar'a Armağan, Hel Yayıncılık, (2012), 308.

¹⁰ Alp, Hitit Kanunları Hakkında, 467.

¹¹ Fiorella Imparati, *Le Leggi Ittite*, Roma, (1964), 2.

¹² Imparati, *Le Leggi Ittite*, 2.

görmektedir. Kölelere karşı işlenen suça verilen ceza, özgür insana verilen cezanın genellikle yarısıdır. Hitit yasalarında cinsler arası eşitlik söz konusudur.¹³

Hitit yasalarına baktığımızda, zaman içinde kanun maddelerindeki suçlara karşı verilen cezalarda değişiklik yapıldığı anlaşılmaktadır. İki yüz maddelik mevcut kanun metinlerinden hariç kazılar neticesinde ele geçen ve geç döneme tarihlenen kanun belgelerinde de bu değişimleri görmekteyiz. Makalede ele alacağımız konu, Hitit yasa maddelerinde zaman içinde değişiklik gösteren cezaların değerlendirilmesi üzerine olacaktır. Hitit kanunlarında ceza oranları değişen maddelerden örnekler şu şekildedir:¹⁴

§ 7 (I 16-18)¹⁵ Eğer özgür bir kişiyi bir kimse kör ederse ya da onun bir dişini kırarsa, eskiden *bir MANA gümüş* verirdi ve şimdi suçlu *yirmi şekel gümüş* versin. (Böylece) evine salıverilir.

Bir kavga sonucunda, özgür bir insanın gözüne ya da dişine verilecek zararın tazmini neredeyse 500 gram ağırlığındaki gümüşten 250 gram ağırlığında gümüşe,¹⁶ ortalama yarı yarıya indirilmiştir.

Paralel metinde¹⁷, eskiden (*ka-ru-ú*) ve şimdi (*ki-nu-na*) ibaresi yerine *eli günah işlerse* ibaresinin kullanıldığı görülmektedir. Madde şu şekildedir: (**§ VI**) Eğer özgür bir adamı bir kavga sonucu biri kör ederse, bir MANA gümüş versin. Eğer <sadece> eli suçluysa, yirmi şekel gümüş versin.

Kavga sonucu gözü kör etme asıl metinde dişe zarar verme ile aynı maddede geçerken, paralel metinde kavga sonucu gözü kör etmenin cezası yine *bir MANA gümüş*, insanın elinin günah işlemesi (kasten yapılmamış olması) dahilinde ceza *yirmi şekel gümüş* olarak belirtilir. Ancak, dişe zarar verme ayrı bir madde olarak alınıp, cezası *on iki şekel gümüş* olarak belirtilir, ayrıca asıl metinde olmayan hür ve köle ayrımı bu maddede görülür. Kölenin ödeyeceği ceza her kanun maddesinde olduğu gibi hür insanın ödeyeceğinin yarısı kadardır. İlgili madde şu şekildedir: (**§ VII**) Eğer özgür bir adamın bir dişini biri aşağı atarsa; eğer iki diş ya da üç diş aşağı

¹³ Aygül Süel, “Hitit Kadınının Hukuki Durumu”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, Çorum, (1990), 240.

¹⁴ İmparati, *Le Leggi Ittite* 41 vd.; Hary A. Hoffner, *The Laws of the Hittites*, Leiden (1997), 21 vd.; Kenneth A. Kitchen- Paul J.N. Lawrence, *Treaty, Law and Covenant in the Ancient Near East*, Part 1: The Texts, Wiesbaden, (2012), 252 vd.

¹⁵ İmparati, *Le Leggi Ittite*, 40; krş: Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 21.

¹⁶ 1şekel gümüş=12,4 gr. Bkz. Esmâ Reyhan, “Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 47, Cilt: 29, (2010), 66.

¹⁷ KBo VI 4 § V. İmparati, *Le Leggi Ittite*, 102 vd; Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 21.

atarsa, on iki şekel gümüş versin. Eğer bir erkek köle <ise>, altı şekel gümüş versin.

§ 9 (I 21-24) Eğer herhangi biri, bir adamın başını kırıp yaralarsa, eskiden *altı şekel gümüş* verilirdi. [Şimdi¹⁸] yaralanan *üç şekel gümüş* alır. Saray için de *üç şekel gümüş* alınır. Şimdi, kral sarayın (alacağını) kaldırdı. (Sadece) yaralanan *üç şekel gümüş* alır.

Söz konusu maddede saraya ödenen gümüşten kralın vazgeçtiği, böyle bir cezayı ortadan kaldırdığı anlaşılmaktadır. Böylelikle ödenen ceza üç şekel gümüş olarak ödenmektedir. Paralel metinde ise suçun cezası olarak indirimde gidilmiş olan *üç şekel gümüş* bedeli yazmaktadır¹⁹. İlgili madde şu şekildedir: (**§ VIII**) “Eğer herhangi biri, bir adamın başını kırıp yaralarsa, yaralanan *üç şekel gümüş* alır.”

§ 17 (I 40-42) Eğer özgür bir kadının karnı(nın) meyvesinin (çocuğunun) bir kimse düşmesine sebep olursa, [Eğer] <bu> onuncu ayda <olursa>, *on şekel gümüş* versin, eğer <o> beşinci ayda olursa *beş şekel gümüş* versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır.

§ 18 (I 43-44) Eğer bir kadın kölenin karnının meyvesinin (çocuğunun) bir kimse düşmesine sebep olursa <bu> onuncu ayda olursa, *beş şekel gümüş* v[ersin].

Kanun maddesinin paralel versiyonunda²⁰ §17'deki cezanın 20 şekel gümüşe ve §18'deki cezanın 10 şekel gümüşe çıkartıldığı görülmektedir. İlgili maddeler şu şekildedir: (**§ XVI**) Eğer özgür bir kadının karnının meyvesinin (çocuğunun) bir kimse düşmesine sebep olursa, yirmi şekel gümüş versin. (**§ XVII**) Eğer bir kadın kölenin karnının meyvesinin (çocuğunun) bir kimse düşmesine sebep olursa, on şekel gümüş versin.

§ 19 A-B (I 45-49) Eğer bir kişiyi, ister erkek ister kadın, Hattuša'dan Luwiyalı bir[kaç] adam çalarsa ve onu Arzawa ülkesine götürürse <ve> onun efendisi kendisinin <olarak> tanır, o zaman <suçlu> onu evine teslim etsin. Eğer yine Hattuša'da Hattili birkaç adam Luwiyalı bir adamı çalarsa ve Luwiyalı ülkesine onu götürürse, eskiden *on iki kişi*

¹⁸ Metin yeri siliktir. Tercüme için krş. İmparati, *Le Leggi Ittite*, 41.

¹⁹ İmparati, *Le Leggi Ittite*, 104 vd.

²⁰ Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 29.

verilirdi ve şimdi <suçlu> *altı kişi* versin ve <böylece suçu> evinden uzaklaştır.²¹

Adam kaçırma ile ilgili bu maddede, Hatti ülkesinden adam kaçırmanın bir cezası olduğu anlaşılmaktadır. Bu cezanın da zaman içinde değiştirilerek yarıya indirildiği görülmektedir.

§ 25 (I 66-69) Eğer bir [ada]m çömleği ya da göleti kirle[tirse], eskiden[*altı (?) şe]kel gümüş* verilirdi. (Şimdi) kirleten kişi *üç şekel gümüş* verir. Saray için (de) *üç şekel gümüş* alırlardı. Şimdi, kral, sarayın (aldığı tazminatı) kaldırdı. Kim kirletirse, o (sadece) *üç şekel gümüş* versin. (Böylece) evine salıverilir].

Bu kanun maddesinde de eskiden ödenen cezanın yarı yarıya indirildiği, bunun yanında, bu suçun ikinci bir cezası olarak saraya ödenen gümüşten kralın vazgeçtiği, böyle bir cezayı ortadan kaldırıldığı anlaşılmaktadır.

§ 51 (III 3-6) Eskiden kim Arinna kentinde dokumacı ise evi muaf idi. Hissedarları ve ev halkı da muaf idi. Şimdi onun (sadece) evi muaftır (ama) hissedarları ve onun ev halkı *şahhan ve luzzi*'yi yerine getirsinler. Zippalanta kenti de aynı (kurala) bağlıdır.

Arinna kenti, belki de Arinna'nın Güneş tanrıçasının memleketi olmasından dolayı bir kısım imtiyazlara²² sahipti. Ancak bu imtiyaz kesin değildir, zira Zippalanta kentindeki dokumacılar da bazı yükümlülüklerden muaf idi. Değişen kanun maddesi ile *şahhan ve luzzi* vergisini kimlerin ödemesi gerektiği de belirtilmektedir. Değişen diğer yasa maddelerine baktığımızda cezalarda yarı yarıya bir indirim görülürken, bu maddede eksilme değil bir artışın olduğu görülmektedir.

§ 54 (III 15-18) Önceden Manda kenti, Şala kenti, Tamalki kenti, [Hatra kenti], Zalpa kenti, Taşhinya kenti, Hemuwa kenti askerleri, [okçular, marangozlar], iç oğlanlar ve *karuhala*- görevlisi angarya yükümlülüğünden [kaçıyor] ve tımar yükümlülüğünü de yerine getirmiyorlardı.

§ 55 (III 19-23) Hatti kentinin çocukları (ve) tımar sahipleri geldiler ve kralın babasının huzurunda (hürmetle eğilip) kapandılar ve ona: '*Hiç kimse bizim için bir ücret tespiti yapmıyor*' (diye) sürekli söylendiler. (Dahası) '*siz tımar sahibisiniz*' (diyerek) bizi tanımıyorlar, (dediler. Bunun üzerine) kralın babası, mahkeme heyetine gitti. (Böylece) '*Gidiniz, belgeyi mühürleyiniz.*

²¹ Tercümenin karşılaştırması için bk. Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 30.

²² İmparati, *Le Legi Ittite*, 309.

Arkadaşınız için nasılsa sizin için de aynı şekilde olsun' (şeklinde karar verildi).

Bu iki yasa maddesi birbiriyle bağlantılıdır. Hatti kentinde bulunan bir grup, adı sayılan kentlerde bulunan ayrıcalıklı bir grubun²³ bazı vergileri ödemedikleri ve bu yasadan kendilerinin de faydalanmak istedikleri için krala başvurdukları anlaşılmaktadır. “Kralın babası” olarak bahsedilen²⁴ kişinin mahkeme heyetini (*tuliy-*) toplayıp, diğer kentlerle aynı haklara sahip olduklarını bildirmektedir. Bu madde bize, bazı kentlerde bulunan kişilerin yararlandıkları imtiyazlardan Hatti kentinde bulunan kişilerin de yararlandığı, bir nevi, emsal göstererek bu kanun maddesinden yararlanılma şeklinin nasıl olduğunu göstermektedir.

§ 57 (III 26-29) Eğer herhangi biri, besili bir boğa çalarsa, eğer süttten kesilmiş öküz ise besili boğa değildir. Eğer bir yaşında bir öküz ise besili boğa değildir. Eğer iki yaşında ise o besili bir boğadır. Eskiden *otuz öküz* verirlerdi. Şimdi, beşi iki yaşında, beşi bir yaşında, beşi süttten yeni kesilmiş (olmak üzere) *on beş öküz* versin. (Böylece) evine salıverilir.

§ 58 (III 30-34) Eğer herhangi biri, bir kısrağı çalarsa, eğer süttten yeni kesilmiş ise kısrağ değildir. Eğer bir yaşında ise kısrağ değildir. Eğer iki yaşında ise o kısrağdır. Eskiden *otuz at* verirlerdi. Şimdi, beşi iki yaşında, beşi bir yaşında, beşi süttten yeni kesilmiş (olmak üzere) *on beş at* verir. (Böylece) evine salıverilir.

§ 59 (III 35-36) Eğer herhangi biri bir koç çalarsa, eskiden *otuz koyun* verirlerdi. Şimdi, beşi anaç koyun, beşi koç, beşi iki yaşında (olmak üzere) *on beş koyun* verir. (Böylece) evine salıverilir.

§ 63 (III 46-47) Eğer herhangi biri koşum öküzü çalarsa, eskiden *on beş öküz* verirlerdi. Şimdi, üçü iki yaşında, üçü bir yaşında, dördü süttten yeni kesilmiş *on öküz* verir. (Böylece) evine salıverilir.

§ 64 (III 48) Eğer herhangi biri koşum atını çalarsa, onun meselesi de aynı şekildedir.

§ 67 (III 55-56) Eğer herhangi biri, bir ineği çalarsa, eskiden *on iki sığır* verirlerdi. Şimdi, ikisi iki yaşında, ikisi bir yaşında, ikisi süttten yeni kesilmiş *altı öküz* verir. (Böylece) evine salıverilir.

²³ Neufeld, Ephraim Neufeld, *The Hittite Laws*, London, (1951), 71-77.

²⁴ Açıklama için bk. İmparati, *Le Leggi Ittite*, 223-224.

§ 68 (III 57) Eğer herhangi biri kısrak çalarsa, (kanuni) mesele tam aynı şekildedir.

§ 69 (III 58-59) Eğer herhangi biri, anaç koyunu ya da koçu çalarsa, eskiden *on iki koyun* verirdi. Şimdi, ikisi anaç koyun, ikisi koç, ikisi iki yaşında koyun (olmak üzere) *altı koyun* verir. (Böylece) evine salıverilir.

§ 81 (IV 11-12) Eğer herhangi biri besili bir domuzu çalarsa, eskiden *bir MANA gümüş* verirlerdi. Şimdi *on iki şekel gümüş* verir. (Böylece) evine salıverilir.

§ 91 (IV 29-30) Eğer herhangi biri, (kovadaki) arıların içinden (bir grup) arıyı çalarsa, eskiden [*x gümüş*]²⁵ verirlerdi. Şimdi *beş şekel gümüş* verir. (Böylece) evine salıverilir.

§ 92 (IV 31-34) Eğer herhangi biri, iki ya da üç arı kovanı çalarsa, eskiden (çalınan) arılara sokturuluyordu. Şimdi *altı şekel gümüş* verir. Eğer herhangi biri, arı kovanı çalarsa, eğer içinde bal yoksa *üç şekel gümüş* versin.

Ehlî hayvanların mülkiyete ait konuların yasalarda geniş ölçüde yer alışı, Hitit ekonomisi açısından hayvancılığın rolü hakkında bize bir fikir verebilmektedir. Hitit Dönemi Anadolu'sunda da iktisadi hayatın ziraattan sonra en temel dayanağı hayvancılıktır.²⁶ Kanunda ehlî hayvanlar değerliden daha az değerliye gidilmek üzere guruplara ayrılıyor. 1. grupta sığır, beygir, koyun, keçi, katır ve eşek bulunuyor. Burada erkek (damızlık) hayvanlar birinci plâni işgal etmekte ve bunları iş ve yük hayvanları takip etmektedir. 2. grubu domuz, 3. grubu köpek, 4. grubu ise bal arıları teşkil ediyorlar. Alp'in belirttiği sıraya göre; §57, §58, §59, §63, §64, §67, §69. maddelerde yer alan hayvanlar 1. gruba girmektedir.²⁷ Ziraat ve hayvancılığın ekonomisinde önemli bir yeri olan Hitit Devletinde bu hayvanların çalınması durumunda verilen cezalar yarıya indirilmiştir. Her ne kadar ceza yarıya indirilse de verilmesi gereken hayvanın özelliklerinin belirtilmesine bakarak cezanın maddi değer açısından²⁸ olmasa bile hayvanın yaşı ve o hale gelmesine kadarki masrafları düşünüldüğünde cezanın ağırlığı anlaşılmaktadır. İlginç noktası ise, tazminat miktarı belirtilirken yanlışlık yapılmasının önüne geçilmesi için kaybolan veya çalınan malın değeri

²⁵ Metin yeri kırık olduğu için net okunamamaktadır. Açıklama için bk., Hoffner, *The Laws of the Hittites* 196.

²⁶ Esmâ Reyhan, "Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 47, Cilt: 29, (2010), 68.

²⁷ Alp, Hitit Kanunları Hakkında, 478.

²⁸ Hayvanlara ait fiyat çizelgesi için bkz., Reyhan, Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler, 68.

özellikle sayılarak saptanmasıdır.²⁹ §81'de adı geçen domuz 2. gruba girerken, §91'de adı geçen arı 4. gruba dâhildir. Bu hayvanların çalınmasına karşılık yine diğer maddelerde gördüğümüz yarı yarıya gümüş değerindeki cezanın indirilmesidir. §92'de ise arı kovana çalan kişiye eskiden arılar tarafından sokulma cezasının, bedensel değil de maddesel cezaya yani para cezasına çevrildiği anlaşılmaktadır.

§ 94 (IV 38-41) Eğer özgür bir adam, bir ev(e girip) hırsızlık yaparsa, (tazminatını) kanuna uygun olarak verir. Eskiden hırsızlık (cezası olarak) *bir MANA gümüş* verirlerdi. Şimdi *on iki şekel gümüş* verir. Eğer çok çalmışsa, çok; az çalmışsa az sorumluluk yüklenir. (Böylece) evine salıverilir.

Mülkiyete ait maddeler iyi incelendiğinde, Hitit ekonomisinin ziraat, meyvecilik, hayvancılık, el işçiliği ve madencilik üzerine kurulduğunu görülmektedir³⁰. Mülkiyetin korunması ile ilgili maddelerde saptanan cezalar, genellikle zarar gören malın yerine yenisinin konulması veya değerinin tazmin edilmesi ilkesine göre şekillenmiştir. Bu maddede, hırsızlık için bir eve giren kişinin çaldıklarının büyüklüğüne göre sorumluluk almasından ziyade para cezası ödendiği görülmektedir. Eskiden yüksek olan cezanın yine neredeyse yarıya indirildiği ancak sorumluluğunda herhangi bir değişiklik olmadığı anlaşılmaktadır.

§ 101 (1-7) [Eğer herhangi biri üzüm bağını ya üzüm çubuğunu, ya *karpi-* ağacını(n fidanını) ya da [soğanı] çalarsa, önceden bir üzüm bağına karşılık *1 şekel gümüş*, [bir üzüm çubuğuna karşılık *1 şekel*] *gümüş*, bir *karpi-* ağacı(nın fidanına) karşılık *1 şekel gümüş*, 1 diş soğana karşılık *1 şekel gümüş* [verirlerdi. ...] deynek de vururlardı. [Önceden böyle idi ama şimdi özgür bir adam ise [*6 şekel gümüş*] verir.

Bu kanun maddesinde ise, eskiden ödenen gümüş cezasından fazlası alınmaktadır. Cezada görülen fiyat artışının bedensel cezanın kaldırılmasından dolayı olduğu anlaşılmaktadır.³¹ Haase, belki de böyle bir bedensel cezanın ölümcül sonuçlar doğurabileceğini, bu yüzden ölüm cezası yerine para cezasının öngörüldüğünü düşünmektedir.³² Hoffner, kanunun Eski Hitit Dönemi öncesindeki içeriğinin, suçlunun sosyal statüsü hakkında ayırım yapmadığını söylemektedir.³³

²⁹ Süel, Hititlerde Suç ve Ceza, 313.

³⁰ Alp, Hitit Kanunları Hakkında, 476.

³¹ Imperati, *Le Leggi Itite*, 247.

³² Richard Haase, *Zur Systematik der zweiten Tafel der hethitischen Gesetze*, *RIDA*³, VII, (1960), 51-54.

³³ Hoffner, *Hititler Anadolu'sunda Yasal ve Sosyal Kurumlar*, 224.

§119 (6-8) Eğer herhangi biri göletin evcil bir kuşunu ya da [evcil bir keklğini] çalarsa, öncen [*1 MANA gümüş*] verirlerdi. Şimdi *12 šekel* [*gümüş*] verir. (Böylece) evine salıverilir].

Göletin evcil bir kuşunu çalmayla ilgili maddede, diğer yasa maddelerindeki gibi yarı yarıya indirim görülmektedir. Av esnasında kullanılmak için özel eğitilmiş kuşlar mı olduğu ya da evcilleştirilmiş olduklarından dolayı mı değerlerinin yüksek olduğu düşünülmektedir.³⁴

§121 (11-14) Eğer bir çiftçiyi hür herhangi biri kaçırırsa, sabanın sahibi... yerleştirir. [Sığırlar ile]. Önceden böyle yaparlardı. Şimdi [*6 šekel gümüş*] verir. (Böylece) evine salıverilir. Eğer erkek köle ise *3 šekel* [*gümüş*] verir].

Saban veya çiftçiyi kaçırma ile ilgili olan bu maddede metindeki yerinin kırık olmasından dolayı eskiden verilen cezanın niteliği belirsizdir. Büyük olasılıkla, eskiden bedensel olan daha ağır bir cezaya çarptırılan kişi artık para cezası ödemek zorundaydı.³⁵ Yasa maddelerinin birçoğunda görüldüğü gibi hür bir insanla köle arasındaki ceza ehliyetinin yarı yarıya olduğu görülmektedir.

§122 (7-9) Eğer herhangi biri, [(içine yüklenmişlerle birlikte) bir kağrı çalarsa], önceleri [*1 šekel gümüş*] verirlerdi. Şimdi ... *šekel gümüş* verir. (Böylece) ev[ine salıverilir].

Yasa maddesinin öncesindeki ve sonrasındaki ele alınan maddelere bakılarak, kağrı arabası içine yüklenmiş eşyaları çalan birinin eskiden *1 šekel gümüş* ödediği görülmektedir. Metin yerinin kırık olmasından dolayı yeni uygulanan cezanın değeri bilinmemektedir. Ancak indirim uygulanan yasaların geneline bakıldığında yarı yarıya indirim olmasından yola çıkarak *½ šekel gümüş* ceza uygulanmış olmalıdır.

§129 (26-29) Eğer herhangi biri, at ya da katıra ait dizgini, [], bronz çingırağı çalarsa, eskiden *1 MANA gümüş* verirlerdi. Şimdi *12 šekel gümüş* [verir]. (Böylece) evine salıverilir.

Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan Hitit toplumunda, hayvanlar ile onlara ait koşum takımlarının ne kadar değerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu kanun maddesinde eskiden ödenen cezanın yarı yarıya indirildiği görülmektedir.

§166 (I 34-40) Eğer herhangi biri, tohum üzerine tohum atarsa, onun boynunu saban üzerine koyarlar. İki koşum öküzünü

³⁴ Imperati, *Le Leggi Ittite*, 250.

³⁵ Imperati, *Le Leggi Ittite*, 251.

(de) boyunduruğa koşsunlar. Birinin (öküzlerin) yüzü bu tarafa, diğerinin yüzü de öbür tarafa çevrilsin. Adam ölsün ve öküzler (de) ölsün. Tarlayı daha önce ekmiş olan alsın. Eskiden böyle yapıyordu.

§167 (I 41-45) Şimdi bir koyun adamın yerine çekilsin. İki koyun öküzlerin yerine çekilsin. Otuz ekmek, üç testi ... bira³⁶ versin. Sonradan arındırsın ve tarlayı daha önceden ekmiş olan kimse ekip biçsin.

Neufeld tarafından, tohumun bazen bir tanrının bedeni olarak kabul edilip, farklı tohumların birbirine karıştırılmasının mahremler arası zinayı ima edebileceğinden böyle ağır bir cezanın (boyunduruğa bağlanarak, parçalanarak öldürülmek) olduğu düşünülmektedir.³⁷ İmparati ise, bu suçun dinsel nitelikte bir suç olduğunu söylemektedir.³⁸

Hukukun mülkün temeli olduğunu ilk idrak eden eskiçağ kavimlerinden³⁹ biri olan Hititlerin, kanun maddelerinde “eskiden” ve “şimdi” sözcüklerini kullanarak, verilen cezalarda değişikliğe gittikleri görülmektedir. Kanun maddelerinin, suçludan intikam almak yerine, toplumu suçtan caydırıcı ve zarar gören kişinin zararını tazmin edici özellikte oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Hitit hukuku, çağına göre insancıl, şeffaf yönetim ve yargı mekanizmasına sahip bir hukuk yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁰ Cezalandırmaktan amaç, illa da insanlara acı ve ıstırap vermek, işkence etmek değil, onları ıslah etmek ve cürümlerden caydırmak ve üretimin durmaması yönündedir.⁴¹ Bir nevi kanunların uygulanmasının asıl sebebinin ekonomi olduğuna işaret edilmektedir. Doğan, Hitit hukukunda görülen değişimin, sürekli insandan ve doğadan yana özgürleştirici yapısından kaynaklandığını söylemektedir.⁴² Hoffner, bedensel cezaların para cezalarıyla değiştirilmesinin anlaşılmasının yeterince kolay olduğunu, hukukun tamamen cezalandırıcı görüşünden telafi edici bir görüşe doğru bir gidişinin olduğunu ifade etmektedir.⁴³ Hoffner ayrıca, CTH 269 KUB 29.39⁴⁴ önyüz 14-18’e atıf yaparak gümüş fiyatının bir elbise üzerinden değerini değiştirdiğini, dolayısıyla yasaların dışında, emtiaların

³⁶ İmparati'nin çevirisinde iyi cins bira olarak geçer. Bk. İmparati, *Le Leggi Ittite*, 157.

³⁷ Neufeld, 1 *The Hittite Laws*, 108.

³⁸ İmparati, *Le Leggi Ittite*, 265.

³⁹ Süel, *Hititlerde Suç ve Ceza*, 318.

⁴⁰ Erdal Doğan, *Hitit Hukuku Belleklerdeki Kayıp*, İstanbul, (2008), 209.

⁴¹ Ahmet Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu III*, İstanbul, (2005), 113.

⁴² Doğan, *Hitit Hukuku*, 103.

⁴³ Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 7.

⁴⁴ Transliterasyon için bk. https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/TLHdig/tlh_xtx.php?d=KBo%2050.284

değerinde bir azalma olduğuna işaret etmektedir.⁴⁵ Ancak, kesin olarak bu sebepten ötürü kanun maddelerinde azalmaya gidildiğini söyleyemez. Kanımızca, bu emtia değerinin değişmesiyle kanun maddelerindeki değişimin alakası olmadığı yönündedir. Çünkü böyle bir durumda kanunlarda gümüş cezası verilen bütün maddelerin değerlendirilmesi yapılırdı. Biz bu değişimi kanunlarda görememekteyiz.

Toplum yaşamında cezadan vazgeçmek olası değildir. Ceza, devletin ve hukuk düzeninin devamı için zorunludur.⁴⁶ Cezanın görevi, topluma hukuk düzeninin parçalanmazlığını kanıtlamak ve toplumun hukuka güvenini güçlendirmektir.⁴⁷ Ancak cezanın uygulandığı kişi üzerindeki sakıncalı etkileri göz önüne alınarak mümkün olduğu kadar ölçülü uygulanması gerekir.⁴⁸

Sonuç

Devleti ayakta tutan iki ana unsur hukuk ve ekonomidir. Hitit toplumunun iktisadi durumunu yansıtan pek çok konu kanun metinlerinde ele alınmıştır. Hitit kanunlarında, yukarıda ele alınan yasa maddelerinin zaman içerisinde ödenen maddi cezaların yenilendiği, çoğunluğundaki cezaların hafiflediği görülmektedir. Artan cezaların amacının suçtan caydırıcı özelliğinin olması anlaşılır olmaktadır. Ancak, elde olan verilerin azlığı sebebiyle neden cezaların hafiflemesi gibi bir uygulamaya gidildiği açık değildir. Zaman içerisinde pratik oluşunun yanında esnek bir yapıya sahip olan Hitit hukukunun, başa geçen kralın halkına kendini adil, affedici, iyi biri gibi göstererek meşruiyetini sağlama gayreti olabilir. Bu durum günümüzde de belirli ölçüde görülmektedir.⁴⁹ Zira genel görüş, kanunların Eski Hitit zamanında var olduğu, Hitit kralı Telipinu zamanında ve imparatorluğun sonlarında yenilemelere gidildiği yönündedir. Hitit kralının, halka karşı en büyük etkisi, onların da desteğini alacağı yol olan kanunların hafifletilmesi belki de en güçlü silahtı. Ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanan bir toplumda, yukarıda bahsi geçen kanun maddelerine verilen cezaların hafifletilmesi, toplumu hem rahatlatması hem de ikna edici

⁴⁵ Hoffner, *The Laws of the Hittites*, 6.

⁴⁶ Franz von Liszt, *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, Berlin, (1894), 62.

⁴⁷ Nur Centel, "Cezanın Amacı ve Belirlenmesi", *Turhan Tufan Yüce'ye Armağan*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, (2001), 345.

⁴⁸ Hans- heinrich, Jescheck. (çev. A. Önder), "Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların Alman ve Türk Ceza Hukukundaki Yeri", *Journal of Istanbul University Law Faculty*, Cilt: 48, Sayı: 1-4 (2011), 484 vd.

⁴⁹ Bk. Ceza Ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun <https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5275&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

özellikte olması yönünden değerlendirilmelidir. Ceza vermenin amacı; suçü önlemek, suçtan caydırmak, toplumu ıslah etmek, toplumsal huzuru, güveni sağlamaktır. Bunun bilincinde olan Hitit Devleti, her ne kadar cezaları-yaptırımları düşürmüş olsa da kanun maddelerinin caydırıcılık özelliğini koruduğı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Alp, S. “Hitit Kanunları Hakkında”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, (Ankara: 1947), 465-482.
- Centel, C. “Cezanın Amacı ve Belirlenmesi”, *Turhan Tufan Yüce’ye Armağan*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, (2001), 337-372.
- Dinçol, A. M. “Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Önasya Hukuku ile Etkileşimi”, *Anadolu Araştırmaları (AnAr) 12*, (1990), 83-110.
- Doğan, E. *Hitit Hukuku Belleklerdeki “Kayıp”*, (İstanbul: 2008).
- Güterbock, H. G. “Further Notes on the Hittite Laws”, *Journal of Cuneiform Studies*, (JCS), Vol. 16, No. 1. (1962), 17-23.
- Haase, R. “Zur Systematik der zweiten Tafel der hethitischen Gesetze”, *RIDA*³, VII, (1960), 51-54.
- Hoffner, H. A. *The Laws of the Hittites*, (London: 1997).
- Hoffner, H. A. “Hititler Anadolu’unda Yasal ve Sosyal Kurumlar”, (Çev.: Sevgül Çilingir), *Trarih Okulu*, Ocak-Nisan 2010, sayı: VI, 223-244.
- Imparati, F. *Le Leggi Ittite*, (Roma: 1964).
- Jescheck, H. H. “Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların Alman ve Türk Ceza Hukukundaki Yeri”, (Çev. A. Önder), *Journal of Istanbul University Law Faculty*, Cilt: 48, Sayı: 1-4 (2011), 479-493.
- Kitchen, K. A. – Lawrence, P. N. J. *Treaty, Law and Covenant in the Ancient Near East*, Part 1: The Texts, (Wiesbaden: 2012).
- KBo: Keilschrifttexte aus Boğazköy /WVDOG Heft 1 v.d) Leipzig 1916-1923; (Heft 7 vd.) Berlin 1954 vd.
- Liszt, F. Von. *Lehrbuch des deutschen Strafrechts*, (Berlin: 1894).
- Neufeld, E. *The Hittite Laws*, (London: 1951).
- Reyhan, E. “Hititlerde Gündelik Hayata Dair İktisadi İlişkiler”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 47, Cilt: 29, (2010), 65-82.
- Süel, A. *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni*, (Ankara: 1985), A.Ü. D.T.C.F Basımevi.
- Süel, A. “Hitit Kaynaklarında Direktif (Enstrüksiyon) Metinleri”, *Erdem, Atatürk Kültür Merkezi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 16, (Ankara: 1990), 265-271.
- Süel, A. “Hitit Kadınının Hukuki Durumu”, *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri*, (Çorum: 1990), 239-253.

Süel, A. “Hititlerde Suç ve Ceza” Ömer Çapar’a Armağan, Hel Yayıncılık, (2012), 309-322.

Ünal, A. *Hitiler Devrinde Anadolu III*, (İstanbul: 2005).

Yılmaz, E. *Hukuk Sözlüğü*, Yetkin Yayınları, (Ankara: 2016).

İnternet Kaynakları

https://www.hethport.uni-wuerzburg.de/TLHdig/tlh_txt.php?d=KBo%2050.284

<https://mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5275&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>